

Két tanulmány a cigány gyermekekről

A Forray R. Katalin – Hegedűs T. András szerzőpáros legújabb tanulmánykötetét kétségkívül nehezen sorolhatnánk a megszokott, száraz stílusú, táblázatokkal bőségesen apparáté tudományos művek közé. A riesmani, hoggartí, vagy éppen berthes-i értelemben vett tudományos esszének igen nagy nyeresége, hogy megnő a remény arra, ami titkon minden kutató álma: nemcsak a szűk szakma fogja elolvasni könyvét.

A Közoktatási Kutatások sorozatban megjelent két tanulmány közül éppen ezért a Tábor sablon nélkül című tanulmány érdemel különös figyelmet. Jóllehet, ún. nyári cigánytáborokról és olvasótáborokról már jó néhány éve hallunk és olvasunk, sőt még azt is megkockáztatjuk, hogy ezek a táborok számos nem cigány értelmiségi számára is legalább olyan fontos élményeket hozdortak (lásd pl. Szemadám György képzőművészeti indítatású, ám öntörvényűen átformálódott táborkísérletét úpepesti cigánygyerekekkel – in: Közösség és Kultúra).

Hogy mégsem egészen arról a bizonyos "olvasótáborról" van szó, mely a kezdeti illúziók után fokozatosan kifulladt a nyolcvanas évekre, majd az anyagi támogatások elapadásával egyre inkább a rosszlelkű napközis táborokra kezdett hasonlítani, s legfeljebb egy-egy "előadós", "kézműves", "zenész" összművészeti szerepeltetésével emlékeztetett még valamelyest a sziget-utópiákra, – nos a másságot jelen esetben két szakmailag igen alaposan felvértezett tudományos kutató vállalkozása jelentette.

A táborkísérlet megvalósítása elsősorban az elméleti szakemberek számára lehet gesztusértékű: a szerzők egy korábbi műükben (A cigány etnikum újjászületésben, Akadémiai 1990.) részletesen tárgyalt koncepciójukat, a "multikulturális nevelés" elvét kívánták a gyakorlatban kipróbálni és modellezni, a tudományos megfigyelői státust a résztvevőivel, sőt az aktív alakítóival felcserélve.

A közvetlen praktikus cél a középfokú továbbtanuláshoz történő segítségnyújtás volt, s ennek jegyében gyűjtöttek össze 40 hetedik-nyolcadik osztályos fiút és lányt az ország három különböző intézetéből, gyermekotthonából, s három teljes hétig együtt éltek velük egy Zala megyei kollégiumban, oly módon, hogy a táborvezetés vegyes etnikumú volt, míg a gyerekek szinte 100 százalékban cigányok, azon belül is képviselve a hazai cigányság sokszínű megoszlását (beások, romungrók, lováriak).

Ha ridegen és tárgyilagosan sommáznai szeretnénk a tanulmány alapján az iskolai előkészítési eredményességét, nem tehetünk mást, mint hogy a szerzők szükséztű megállapítására hagyatkozunk: a 40 cigánygyerek közül "néhány" tanuló jelentkezett középiskolába (elsősorban szakmunkásképzőbe). A tanulmány publikálása közben eltelt egy év természetesen nem elégséges ahhoz, hogy sorsukat (esetlegesen lemorzsolódásukat) figyelemmel kísérhessék, így az ilyenkor szokásos statisztikai mellékletek is elmaradnak.

Mielőtt azonban e szomorú tényekből bárki is sietősen messzemenő következtetéseket vonna le, ki kell jelentenünk, hogy a Forray – Hegedűs szerzőpáros kísérletének igazi eredményessége másban rejlik: a hazai, hasonló jellegű kísérletek sorában először történt gyakorlati próbálkozás kvázi in statu nascendi elemzése a klasszikus nyugati pszichológiai iskolák tanulságainak felhasználásával.

A szerzők például beismerik, hogy több ponton is kénytelenek voltak módosítani korábbi Lewin-studiumaikat, amennyiben a "kortárs csoport" fogalma a cigányság esetében egészen másként jelentkezik: az eddig üvegbüra alatt nevelt, cigány közösségeiből mintegy "kiszakított" állami gondozottak esetében egyértelműen a pozitív reveláció erejével hatott a táborba rendszeresen bejáró cigány felnőttekkel való kapcsolattartás.

Ugyanakkor minden bizonnyal felróható a szerzők némi felületessége a hazai ciganológiával szemben, az egyes cigány rétegek és sajátosságai (számos más kutató és szociográfus által már sokoldalúan vizsgált) jelenségeinek elnagyolása, valamint az intézeti stuktúra csaknem teljes figyelmen kívül hagyása tekintetében. Kétségkívül e két terep alapos ismerete nélkül (hogy a cigány népi- és elitkultúra elemeit ne említsük) igen nehéz otthonosan mozogni az eszményként kitűzött multikulturalitás terepében. (Steward példájára gondolok.)

Feltehetően önmagában is megérné egy önálló kutatást annak a cigány tanárnak az azóta már sikeresen elkezdett külön kísérlete, akit a tanulmány csupán a keresztnevével aposztrofál: elváltta, hogy a saját 3 gyermeke mellett még 8 intézeti fiút nagycsaládos formában felnevel, oly módon, hogy velük együtt teljesen kiszakad a mára már totális csődbe jutott korábbi intézeti stuktúrából. A "résztétel" fogalma azonban ebben az esetben már messze meghaladja egy tudományos kutató alkalmi (3 hetes) lehetőségeit: évekre – egy életre szóló vállalásról-azonosulásról van szó.

Amíg azonban a "Széltől"-kísérleteknek nem teremődik meg országosan is a (nyugati

társadalmakéhoz hasonló) jóléti alapja, mely a szerzők által is olyannyira kívánatosnak tartott szocializálódást lenne hitatva beteljesíteni, megítélésem szerint igen fontos alkalmakat jelentenek azok a törekvések és közös együttlét-formák, melyek a tanulmány tárgyát képezik, s mint a szerzők is mondják: sajnos egyelőre még csak a tradicionális iskolai struktúrákon kívül.

A Tábor sablon nélkül megírása idején még nem voltak publikusak azok a tervezetek és elképzelések, melyeket azóta már részben a Phralipe című lap is közölt: az autonóm cigány értelmiség kinevelésének újítást egy etnikai alapokon álló középiskola beindításában látják. Az út kétségkívül nehéz és fáradságos lesz, hasonlatos a háború utáni népi kollégiumok heroikus küzdelméhez, s ennek az útnak még csak a legeleje látszik. Liskó Ilona egyik tanulmánya (Lépcsőhátrányban, OKI, 1988.) nem hagy kétséget afelől, hogy még egy-egy speciális középiskola 90%-os egyetemi felvételi aránya sem jelent igazi garanciát egyes hátrányos helyzetű rétegek társadalmi méretű mobilitásához.

A kötet másik tanulmánya, Az együttélés rejtett szabályai egy korábbi (1985-ös) vizsgálat eredményeit tükrözi, s egy (a szociológiai empiria értelmében) többnyire igen nehezen megközelíthető réteget választ kutatása tárgyául. Ez az ún. kereskedői cigány réteg, mint ahogy az elemzésben olvasható: "a magyarországi cigánysághoz képest majdnem minden téren felülprivilegizált és csak egy-két vonatkozásban alulprivilegizált az összlakossághoz képest." A vizsgált minta egy adott, szűk területre és meglehetősen kis létszámra vonatkozik (18 család, 32 stuktulált mélyinterjú), s jól érzékeltetik, hogy az iskola (1983/84-ről van szó, de a helyzet azóta sem változhatott túlságosan sokat) elsősorban a kereskedői cigány családok szemszögéből bukik meg, mivel képtelen olyan praktikus készségekre megtanítani e családok gyermekeit, amelyeket ők a napi gyakorlatban kitűnően sajátítanak el. A self made man karakter, vagyis az önerőből feltörekvő cigányság, adott esetben sikeres mobilitást jelentő saját kultúrája, összeütözik az "iskolaüzemmel", melynek eredményeképpen az iskolában rossz tanulmányi eredményeket produkáló gyerekek a "családüzemben" sikeresen és kitűnő eredménnyel sajátítják el a prosperáló foglalkozás gyakorlati ismereteit.

E kötet alapvető tanulsága tehát – s ezt nem lehet eléggé hangsúlyozottan kiemelni –, hogy egy igen széleskörű és gazdag, elsősorban nyugati szakirodalmi kitérítés tükrében, felhívja a figyelmet arra, amit a legfejlettebb nyugati államok (pl. Svédország) az egyetlen lehetséges és humánus megoldásnak, az igazi demokratikus útnak tartanak: meg kell adni minden közöttünk élő népnek az önálló felelősségét, s nekünk is el kell sajátítanunk az együttélés kölcsönösségi követelményeit.

Föray R. Katalin – Hegedűs T. András: Két tanulmány a cigány gyerekekről. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991. Közoktatási kutatások sorozat.)

FUTAKI JÓZSEF

Médiafogyasztók Klubja

A gyermekkönyvek

(Kérdések a gyerekekhez) Talán nem teszünk föl a gyerekeknek elég gyakran könyvekkel, olvasással – valójában gondolkodásukkal, vágyaikkal, szokásaikkal -kapcsolatos kérdéseket. Valószínűleg ezért is ér bennünket, felnőtteket (szülőket, pedagógusokat, olykor még kiadói szakembereket is) olyan sok keserves csalódás. Ugyanis: nem olvasnak a gyerekek, vagy nem azt olvassák, amit mi jónak tartunk – ezek a leggyakrabban hangoztatott panaszaink.

Nem lesz tanulság nélkül való, ha választ kérünk a gyerekektől az alább következő néhány kérdésre. Sok esetben előfeltételezésen alapuló véleményünket módosíthatjuk a válaszok segítségével, és bizonyára ötleteket kapunk a gyerekek olvasási szokásainak eredményesebb befolyásolására is.

HOGY ÁLLOK AZ OLVASÁSSAL?

1. Mit szeretnék olvasni?

2. Mit kell olvasnom?